

ТВОЄ ПРАВО НА СВОБОДУ ВІРОСПОВІДАННЯ

Посібник для віруючих, релігійних громад
та посадових осіб органів влади

РАХ

УДК 342.7
ББК 67.300.3 (4Укр)
В19

В19 Васін, М. С.

Твоє право на свободу віросповідання. Посібник для віруючих, релігійних громад та посадових осіб органів влади / Максим Сергійович Васін. – К.: Медіа світ, 2020. – 40 с.

ISBN 978-966-97120-3-5

*Рекомендовано до друку Вченою радою
юридичного факультету Ужгородського національного університету
(протокол № 4 від 12.11.2020 р.)*

Рецензенти:

КОСТИЦЬКИЙ Василь Васильович – доктор юридичних наук, професор, дійсний член (академік) Національної академії правових наук України, Заслужений юрист України, президент Асоціації українських правників;

БІЛАШ Олександр Володимирович – кандидат юридичних наук, доктор філософії (Ph.D.), доктор теології (ThDr.), доцент, заступник декана юридичного факультету Ужгородського національного університету, постійний гостьовий професор Карлового університету в Празі;

ЗАЄЦЬ Олександр Васильович – голова правління Інституту релігійної свободи.

Навчальний посібник розкриває зміст законодавчих актів України та міжнародних документів у сфері свободи совісті та віросповідання. Автор пояснює особливості застосування положень Конституції та норм окремих законів, наводячи приклади з судової практики та правозахисної діяльності. Матеріал викладений із використанням засобів інтерактивного навчання: QR-кодів з гіперпосиланнями на цитовані документи, розміщені в мережі Інтернет. Посібник буде корисним викладачам і студентам зі спеціальностей право, богослов'я, релігієзнавство, соціологія, а також посадовим особам, журналістам, релігійним діячам і членам релігійних громад.

УДК 342.7
ББК 67.300.3 (4Укр)

Посібник створено за підтримки миротворчої організації ПАКС (лат. – PAX) в рамках проекту «Віра в релігійний плюралізм», який фінансується Постійним представництвом Нідерландів при ОБСЄ у Відні.

ISBN 978-966-97120-3-5

© Васін М. С., 2020
© PAX [Stichting Vredesbeweging Pax Nederland], 2020

Передмова

Чому цей посібник варто прочитати?

Віра, церква, релігійні свята й обряди – це частина життя більшості громадян України. Незалежно від того, як часто ви відвідуєте храм, молитовний дім, синагогу чи мечеть, є багато сфер поза межами релігійних споруд, які безпосередньо пов'язані з реалізацією права на свободу совісті, релігії чи переконань.

Перший крок до того, щоби скористатися своїми правами, – знати їх. Другий крок – розуміти, у який спосіб закон передбачає реалізацію ваших прав. Третій – уміти захистити свої права або знати, хто може допомогти вам у разі їх порушення.

Цей посібник – дороговказ для віруючих і релігійних громад серед безлічі законодавчих актів. Він допоможе вам дізнатися про ваші базові права як віруючої людини та у сфері діяльності релігійних громад, а також уникнути багатьох труднощів під час практичної реалізації цих прав. Поряд із цитатами із законів у посібнику наводяться пояснення юриста щодо того, як саме слід застосовувати зазначені норми.

Посібник створено за підтримки ПАКС (лат. – PAX), найбільшої миротворчої організації в Нідерландах, в рамках проекту «Віра в релігійний плюралізм», що реалізується ПАКС та фінансується Постійним представництвом Нідерландів при ОБСЄ у Відні. Метою вищезазначеного проекту є реалізація заходів, які сприятимуть захисту прав та свобод релігійних громад завдяки роботі з громадянами, релігійними лідерами, громадянським суспільством та владою.

Правова обізнаність – це ваша перевага! Тож тепер поговоримо про ваші права докладніше.

Максим ВАСІН,
юрист, виконавчий директор Інституту релігійної свободи

ЗМІСТ

1. Міжнародні гарантії релігійної свободи	5
1.1. Які права віруючих є базовим міжнародним стандартом?	5
1.2. Органи влади України зобов'язані дотримуватися міжнародних стандартів релігійної свободи	7
2. Створення та діяльність релігійних організацій	8
2.1. Права релігійних громад без державної реєстрації	8
2.2. Права релігійних організацій зі статусом юридичної особи	9
3. Військовий обов'язок і релігійні переконання	11
3.1. Право військовослужбовців на душпастирську опіку і задоволення релігійних потреб	11
3.2. Взаємодія військового командування і релігійних організацій у сфері капеланського служіння	13
3.3. Право віруючих на відстрочку від військової служби та військових зборів	15
3.4. Право віруючих на альтернативну (невійськову) службу	16
4. Релігійна освіта й виховання	20
4.1. Освітній процес і норма Конституції про відокремлення школи від церкви	20
4.2. Право батьків на релігійне виховання своїх дітей	21
4.3. Викладання курсів духовно-морального спрямування у школах	22
4.4. Заснування закладів освіти релігійними організаціями	23
4.5. Богословська освіта, акредитація духовних навчальних закладів	24
5. Душпастирська опіка пацієнтів і персоналу медичних закладів	26
6. Душпастирська опіка в закладах пенітенціарної системи	28
7. Хто може допомогти захистити ваші релігійні права	32
7.1. Інструменти захисту прав людини в Україні	32
7.2. Можливі дії, якщо ваші права у сфері свободи віросповідання порушено	33
7.3. Міжнародні механізми захисту свободи релігії чи переконань	34
8. Кілька важливих порад на завершення	37

1. Міжнародні гарантії релігійної свободи

1.1. Які права віруючих є базовим міжнародним стандартом?

Більшість прав у сфері свободи совісті та віросповідання стали реальністю завдяки міжнародним зобов'язанням України та постійній увазі правозахисників до їх виконання органами влади. Найважливішими документами є такі:

- **Загальна декларація прав людини**
(1948 рік, ООН): bit.ly/38N7TRH
- **Міжнародний пакт про громадянські і політичні права**
(1966 рік, ООН): bit.ly/38Nz2Ur
- **Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод**
(інша назва – Європейська Конвенція з прав людини, 1950 рік, Рада Європи): bit.ly/32OGgr1
- зобов'язання у форматі Організації з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ): irs.in.ua/ua/osce

Базові міжнародні гарантії забезпечення прав віруючих і релігійних громад відображено у Європейській Конвенції з прав людини. Цей документ має особливе значення, оскільки громадяни України мають право звернутися до Європейського суду з прав людини, заявивши про порушення їхніх прав, передбачених Конвенцією.

Європейська Конвенція з прав людини:

Стаття 9. Свобода думки, совісті і релігії

1. Кожен має право на свободу думки, совісті та релігії; **це право включає свободу змінювати свою релігію або переконання, а також свободу сповідувати свою релігію або переконання під час богослужіння, навчання, виконання та дотримання релігійної практики і ритуальних обрядів як одноособово, так і спільно з іншими, як прилюдно, так і приватно.**

2. Свобода сповідувати свою релігію або переконання підлягає лише таким обмеженням, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах громадської безпеки, для охорони публічного порядку, здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб.

Стаття 10. Свобода вираження поглядів

1. Кожен має право на свободу вираження поглядів. **Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї**

без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів. Ця стаття не перешкоджає державам вимагати ліцензування діяльності радіомовних, телевізійних або кінематографічних підприємств.

2. Здійснення цих свобод, оскільки воно пов'язане з обов'язками і відповідальністю, може підлягати таким формальностям, умовам, обмеженням або санкціям, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі, для захисту репутації чи прав інших осіб, для запобігання розголошенню конфіденційної інформації або для підтримання авторитету і безсторонності суду.

Стаття 11. Свобода зібрань та об'єднання

1. **Кожна має право на свободу мирних зібрань і свободу об'єднання з іншими особами,** включаючи право створювати профспілки та вступати до них для захисту своїх інтересів.

2. Здійснення цих прав не підлягає жодним обмеженням, за винятком тих, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб. Ця стаття не перешкоджає запровадженню законних обмежень на здійснення цих прав особами, що входять до складу збройних сил, поліції чи адміністративних органів держави.

Стаття 14. Заборона дискримінації

Користування правами та свободами, визнаними в цій Конвенції, має бути забезпечене без дискримінації за будь-якою ознакою – статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження, або за іншою ознакою.

Стаття 1 Першого протоколу до Конвенції. Захист власності

Кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права.

СУДОВА ПРАКТИКА

У відомій справі «Свято-Михайлівська парафія проти України» (2007 рік) Європейський суд з прав людини визнав порушення Конвенції українською владою, зокрема місцевою державною адміністрацією та судами, оскільки вони неправомірно перешкождали православної релігійній громаді у бажанні змінити свою канонічну підлеглість – перейти з одного патріархату до іншого.

Повний текст рішення
Європейського суду: bit.ly/2Pz7Qkc

1.2. Органи влади України зобов'язані дотримуватися міжнародних стандартів релігійної свободи

У законодавстві України закладено важливий принцип: норми міжнародних договорів, які ратифікувала наша держава, є обов'язковими для виконання українськими органами влади, оскільки є частиною національного законодавства і навіть мають перевагу над законами України.

Конституція України:

Стаття 9. Чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України.

Стаття 55. ...Кожен має право після використання всіх національних засобів юридичного захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна.

Повний текст Конституції України:
bit.ly/34z91XN

Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації»:

Стаття 32. Міжнародні договори
Якщо міжнародним договором, в якому бере участь Україна, встановлено інші правила, ніж ті, що їх містить законодавство про свободу совісті та релігійні організації, то застосовуються правила міжнародного договору.

2. Створення та діяльність релігійних організацій

Діяльність релігійних організацій передусім регулює **Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації»:**
bit.ly/2QApzsl

Однак, окрім нього, десятки інших законів і підзаконних актів урегульовують окремі сфери суспільного життя, в якому беруть участь і релігійні організації. Основою для всіх законодавчих актів є положення Конституції України та згаданих у розділі 1 міжнародних договорів, ратифікованих нашою державою.

Конституція України:

Стаття 35. Кожен має право на свободу світогляду і віросповідання. Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культури і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність.

Здійснення цього права може бути обмежене законом лише в інтересах охорони громадського порядку, здоров'я і моральності населення або захисту прав і свобод інших людей.

Церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави, а школа – від церкви. Жодна релігія не може бути визнана державою як обов'язкова.

Ніхто не може бути звільнений від своїх обов'язків перед державою або відмовитися від виконання законів за мотивами релігійних переконань. У разі якщо виконання військового обов'язку суперечить релігійним переконанням громадянина, виконання цього обов'язку має бути замінене альтернативною (невійськовою) службою.

2.1. Права релігійних громад без державної реєстрації

Можливість релігійної діяльності без повідомлення державних органів є важливим здобутком для релігійної свободи в Україні.

Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації»:

Стаття 8. Релігійна громада

...Повідомлення державних органів про утворення релігійної громади не є обов'язковим.

Релігійні громади без державної реєстрації мають право:

- проводити богослужіння та релігійні обряди, зокрема в приміщеннях, орендованих віруючими як фізичними особами;
- друкувати та поширювати релігійну літературу;
- організовувати групи для релігійного навчання дорослих і дітей, зокрема недільні чи суботні школи (без їх державної реєстрації);

- здійснювати добродійну діяльність і милосердя як індивідуально, так і через громадські та благодійні організації, засновані віруючими як фізичними особами;
- брати участь у громадському житті;
- публічно поширювати свою віру, зокрема організовувати мирні зібрання, мітинги, демонстрації відповідно до статті 39 Конституції України.

ЗВЕРНІТЬ УВАГУ!

Рішення Конституційного Суду України від 8 вересня 2016 року № 6-рп/2016 щодо публічних богослужінь і релігійних обрядів: bit.ly/2DFsQ6s

2.2. Права релігійних організацій зі статусом юридичної особи

Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» визначає різні типи релігійних організацій: релігійні громади, управління і центри, монастирі, релігійні братства, місіонерські товариства (місії), духовні навчальні заклади, а також об'єднання (без статусу юридичної особи), що складаються з вищезазначених релігійних організацій.

Особливості державної реєстрації релігійних організацій як юридичних осіб, а також порядок зміни даних про них та їхнє керівництво в Єдиному державному реєстрі врегульовує **Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань»**: bit.ly/2xjCvMU

ЗВЕРНІТЬ УВАГУ!

- Лише релігійні громади можуть діяти без державної реєстрації.
- Лише зареєстровані релігійні центри та управління можуть засновувати місіонерські товариства (місії) та духовні навчальні заклади.

Статус юридичної особи дає такі додаткові права релігійним організаціям:

- набувати у власність, володіти й розпоряджатися рухомим і нерухомим майном (земельні ділянки, будівлі, грошові кошти тощо);
- будувати культові та інші споруди, необхідні для релігійної та добродійної діяльності (не сплачуючи земельний податок);
- відкривати рахунки в банках у різних валютах і використовувати їх для збору пожертв, які не підлягають оподаткуванню;
- користуватися спеціальними зниженими цінами на природний газ, електроенергію та інші комунальні послуги;
- делегувати священників-капеланів для надання душпастирської опіки своїм одновірцям у військових формуваннях, пенітенціарних і медичних закладах;

- запрошувати іноземних священнослужителів, релігійних проповідників, наставників, інших представників зарубіжних організацій, для релігійної діяльності яких необхідне погодження державного органу у справах релігій, відповідно до статті 24 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації»: bit.ly/2QApzsl
- входити до складу громадських та інших консультативно-дорадчих рад при органах державної влади та місцевого самоврядування відповідно до постанови Кабінету Міністрів України «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» від 3 листопада 2010 року № 996: bit.ly/3bjlUYc
- засновувати заклади освіти різних рівнів акредитації, які видають свідоцтва про освіту державного зразка, відповідно до Закону України «Про освіту»: bit.ly/2QwTwd2
- засновувати періодичні видання відповідно до Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні»: bit.ly/3biuhmE
- засновувати громадські спілки разом із іншими юридичними особами відповідно до Закону України «Про громадські об'єднання»: bit.ly/33BYKcQ
- засновувати благодійні організації відповідно до Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації»: bit.ly/2xUYHwU
- отримувати й розподіляти гуманітарну допомогу з-за кордону без оподаткування на підставі Закону України «Про гуманітарну допомогу»: bit.ly/33JcXET
- засновувати підприємства та інші юридичні особи для випуску богослужбової літератури та виробництва предметів культового призначення, а також видавничі, поліграфічні, виробничі, реставраційно-будівельні, сільськогосподарські та інші підприємства: bit.ly/2PS6d1g
- засновувати недержавні пенсійні фонди відповідно до Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення»: bit.ly/2UrKT4F

3. Військовий обов'язок і релігійні переконання

3.1. Право військовослужбовців на душпастирську опіку і задоволення релігійних потреб

Військова служба за своїм характером передбачає обмеження громадянина у низці прав, що відрізняє військових від цивільних осіб. Зокрема військовослужбовці обмежені у свободі пересування, вільному виборі місця проживання та праві вільно залишати територію України, а також у праві на страйки, політичну діяльність і збирання, використання й поширення інформації. Крім цього, є особливі вимоги щодо форменого одягу та обов'язок дотримуватися військового статуту. Водночас призов особи на військову службу чи укладення з нею відповідного контракту не позбавляють її релігійних прав.

Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації»:

Стаття 21. Релігійні обряди і церемонії

...Командування військових частин надає можливість військовослужбовцям брати участь у богослужіннях і виконанні релігійних обрядів.

Закон України «Про Збройні Сили України»:

Стаття 17. Обмеження політичної діяльності у Збройних Силах України

8. Кожному військовослужбовцю та резервісту гарантується право сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої.

9. Військовослужбовцям та резервістам надається можливість відправляти, одноособово чи колективно, релігійні культу і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність з дотриманням вимог Конституції України та законів України.

Повний текст Закону:

bit.ly/2Ee4kJR

Однак специфіка військової служби обумовлює особливості реалізації права на свободу віросповідання.

Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей»:

Стаття 6. Реалізація військовослужбовцями права на свободу світогляду і віросповідання

1. Військовослужбовці вправі сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, відкрито висловлювати свої релігійні або атеїстичні переконання.

Командири (начальники) військових з'єднань та частин надають можливість військовослужбовцям брати участь у богослужіннях та релігійних обрядах у вільний від виконання обов'язків військової служби час.

2. Військовослужбовці не мають права відмовлятися або ухилятися від виконання

обов'язків військової служби з мотивів релігійних переконань та використовувати службові повноваження для релігійної чи атеїстичної пропаганди.

3. Військовослужбовці мають право на придбання, володіння і використання релігійної літератури будь-якою мовою, а також інших предметів та матеріалів релігійного призначення. Ніхто не має права перешкоджати задоволенню військовослужбовцями своїх релігійних потреб.

Повний текст Закону:
bit.ly/3fW0mDw

ЗВЕРНІТЬ УВАГУ!

Право військовослужбовців на свободу совісті включає свободу від примусу до участі в релігійних обрядах, богослужіннях чи проповідях. Військове командування не має права, використовуючи службове становище, нав'язувати нижчим за званням воїнам будь-які релігійні чи нерелігійні переконання, не має права ні спонукати їх до участі в релігійних обрядах, ні відмовляти у разі наявності у них такого бажання.

*Рішення Європейського суду з прав людини
у справі Ларіссіс проти Греції, 1998 рік*

Відповідно до закону, виконання обов'язків військової служби має пріоритет над дотриманням військовослужбовцем вимог його релігії. Водночас іноземний досвід свідчить, що командування у різний спосіб намагається пристосуватися до релігійної ситуації у війську, аби задовольнити релігійні потреби віруючих різних конфесій. Це може виявлятися у дозволі звершувати регулярні молитви, дотримуватися посту (приміром, Великого посту напередодні Великодня православними чи під час місяця Рамадан мусульманами), носити певні релігійні символи чи елементи одягу (натільний хрестик, ярмулку чи хіджаб), а також у забезпеченні, якщо є можливість, харчування згідно з релігійними приписами (кошерної, халяльної чи вегетаріанської їжі). В Україні ці питання не врегульовані на законодавчому рівні та залишаються на розсуд військового командування.

Директива Міністра оборони України «Про впорядкування питань задоволення релігійних потреб військовослужбовців Збройних Сил України» від 21 квітня 2006 року № Д-25:

- за бажанням віруючих військовослужбовців, надавати їм у встановленому порядку можливість відвідувати храми, які знаходяться у місці дислокації військової частини, для участі у богослужіннях і виконанні релігійних обрядів, якщо це не заважає несенню бойового чергування та виконанню службових обов'язків;
- у разі надходження прохання з боку віруючих військовослужбовців запрошувати священнослужителів (представників релігійних організацій) для проведення духовно-релігійних заходів на релігійні свята, які визнані законодавством України як святкові дні, а також за потреби – на інші релігійні свята;

- допуск духовенства і представників релігійних організацій на території військових частин здійснювати у встановленому порядку з дотриманням вимог щодо охорони державної таємниці.

Повний текст директиви:

bit.ly/2w6n8qV

Водночас **Закон України «Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України»** передбачає обов'язок військового командування (бригади, батальйону, роти, взводу, відділення) знати віросповідання своїх підлеглих. Однак ініціатива щодо запрошення священника певної конфесії або прохання дозволити відвідати храм чи зібрання віруючих за межами військової частини мають надходити саме від військовослужбовців.

Для задоволення релігійних потреб військовослужбовців при багатьох військових частинах і шпиталях діють храми чи молитовні кімнати. До того ж військове командування має право налагоджувати взаємодію з військовими капеланами (священнослужителями) різних конфесій, які можуть надавати душпастирську опіку військовослужбовцям і членам їхніх сімей як штатні працівники або на волонтерських засадах.

3.2. Взаємодія військового командування і релігійних організацій у сфері капеланського служіння

В Україні військова служба ґрунтується на засадах світськості. Зокрема заборонено створювати релігійні організації в органах військового управління, військових з'єднаннях і частинах. Водночас конституційний принцип державно-церковного відокремлення не обмежує можливості для військового командування налагоджувати взаємодію з релігійними організаціями у справі душпастирської опіки та задоволення релігійних потреб військовослужбовців. Тому на території багатьох військових частин діють храми, каплиці чи молитовні кімнати.

Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу»:

Стаття 2. Військова служба і виконання військового обов'язку в запасі

5. Військова служба в Україні організовується з дотриманням конституційної вимоги про відокремлення церкви і релігійних організацій від держави.

Повний текст Закону:

bit.ly/39qMJdd

Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей»:

Стаття 6. Реалізація військовослужбовцями права на свободу світогляду і віросповідання

4. Держава не несе зобов'язань щодо задоволення потреб військовослужбовців, пов'язаних з їх релігійними переконаннями та відправленням релігійних обрядів.

6. Створення релігійних організацій в органах військового управління, військових з'єднаннях та частинах забороняється.

Військове капеланство в Україні розвивається вже десятки років, і особливо набрало сил у часи російської агресії, передусім завдяки створенню штатних посад

військових священників або укладанню з ними цивільно-правових договорів. Тому задані положення закону про відсутність зобов'язань держави щодо задоволення релігійних потреб військовослужбовців є застарілими і не відповідають сучасному стану державно-церковної взаємодії. Обов'язок військового командування забезпечувати релігійні потреби військовослужбовців закріплено на рівні багатьох підзаконних і міністерських нормативно-правових документів.

Положення про Міністерство оборони України (затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 26 листопада 2014 року № 671):

4. Міноборони відповідно до покладених на нього завдань:

85) забезпечує відповідно до законодавства конституційне право громадян на свободу світогляду і віросповідання, співробітництво між Міноборони та релігійними організаціями для задоволення релігійних потреб віруючих, які проходять службу у Збройних Силах.

Повний текст Положення:

bit.ly/30GPGT4

На підставі **Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про службу військового духовенства (капеланську службу) у Збройних Силах, Національній гвардії, Державній спеціальній службі транспорту та Державній прикордонній службі»** від 2 липня 2014 року № 677-р військові священники (капелани) отримали право працювати у складі персоналу військових формувань з укладенням відповідних трудових договорів.

Повний текст розпорядження:

bit.ly/2WRac1U

Практичні аспекти функціонування капеланської служби, навчання та добору військових священників передбачені окремими міністерськими документами, серед них:

- **Положення про службу військового духовенства (капеланську службу) у Збройних Силах України**, затверджене наказом Міністерства оборони України від 14 грудня 2016 року № 685: bit.ly/3b71eCx

- **Положення про службу військового духовенства (капеланську службу) у Національній гвардії України**, затверджене наказом Міністерства внутрішніх справ України від 24 березня 2016 року № 205: bit.ly/2ITaVZl

- **Положення про службу військового духовенства (капеланську службу) у Державній прикордонній службі**, затверджене наказом Міністерства внутрішніх справ України від 10.10.2016 року № 1065: bit.ly/2x2ZQCe

- **Положення про службу військового духовенства (капеланську службу) у Державній спеціальній службі транспорту**, затверджене наказом Міністерства інфраструктури України від 6 червня 2017 року № 201: bit.ly/2vswi0i

ЗВЕРНІТЬ УВАГУ!

Військовий священник зобов'язаний поважати право військовослужбовців відмовитися від його душпастирської опіки, не примушувати нікого до участі в релігійних обрядах (церемоніях) та сприяти зустрічі віруючих інших конфесій зі священником їхнього віросповідання.

Окрім цього, з 1 березня 2015 року набули чинності зміни у **Класифікаторі професій ДК 003:2010**, згідно з якими до професійної назви роботи «священнослужитель» було додано посаду «військовий священник (капелан)»: bit.ly/2Rx44td

Слід також урахувати, що впродовж останніх років триває робота над проектом Закону України «Про військове капеланство», який має вирішити питання соціального статусу та забезпечення військових священників (капеланів). 2019 року один із законопроектів навіть підтримала у першому читанні Верховна Рада восьмого скликання. Однак наразі військове капеланство розвивається на підставі урядових нормативно-правових актів. Слідкувати за розвитком законодавства України в цій та інших сферах вам допоможуть поради із розділу 8 цього посібника.

3.3. Право віруючих на відстрочку від військової служби та військових зборів

Призову на строкову військову службу підлягають придатні для цього за станом здоров'я громадяни України чоловічої статі, яким до дня відправлення до військових частин виповнилося 18 років, а також старші особи, які не досягли 27-річного віку і не мають права на звільнення або відстрочку від призову на строкову військову службу. При цьому закон надає віруючим громадянам призовного віку **право отримати відстрочку від призову на строкову військову службу** в двох випадках: (1) із метою здобуття релігійної освіти та (2) в разі роботи священнослужителем.

Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу»:

Стаття 17. Відстрочка від призову на строкову військову службу

8. Відстрочка від призову на строкову військову службу для здобуття освіти на весь період навчання надається громадянам призовного віку, які навчаються: ...у закладах середньої або вищої духовної освіти з денною формою навчання;

13. Відстрочка від призову на строкову військову службу для продовження професійної діяльності надається таким громадянам призовного віку: ...священнослужителям, які закінчили заклади вищої або середньої духовної освіти і займають посаду в релігійних організаціях, що діють на основі статуту (положення), зареєстрованого у встановленому порядку, – на час виконання обов'язків священнослужителя...

Аби скористатися правом на відстрочку, призовникам слід завчасно подати до канцелярії військового комісаріату за місцем проживання письмову заяву з відповідним проханням, до якої додати:

- довідку з місця навчання – для відстрочки з метою здобуття релігійної освіти;
- довідку з місця роботи та свідоцтво (сертифікат, диплом) про здобуття релігійної освіти – для відстрочки з метою продовження професійної діяльності на посаді священнослужителя.

ЗВЕРНІТЬ УВАГУ!

Законодавство України не містить положень, які б давали змогу чітко зрозуміти різницю між середніми та вищими духовними навчальними закладами. Ці питання залишаються в компетенції релігійних організацій, які у статутних документах духовних навчальних закладів самостійно визначають рівень освіти, яку надають.

Окрім цього, закон надає священнослужителям **право на звільнення від проходження військових зборів** за умови, що вони обіймають штатну посаду в релігійній організації.

Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу»:

Стаття 30. Звільнення від проходження зборів

1. Від проходження зборів звільняються (крім резервістів):

13) священнослужителі, які займають посаду в одній з релігійних організацій, що діє за статутом (положенням), зареєстрованим у встановленому порядку...

Аби скористатися правом на звільнення від проходження військових зборів, священнослужителю слід негайно, щойно він отримає повістку із запрошенням на збори, подати до канцелярії військового комісаріату за місцем свого проживання письмову заяву з відповідним проханням, до якої додати довідку з місця роботи.

Від військових зборів також звільняються особи, які вже після проходження строкової військової служби набули релігійних переконань, що забороняють використання зброї, та стали членами релігійних громад із таким віровченням.

Закон України «Про альтернативну (невійськову) службу»:

Стаття 9. ...У разі призову на військові збори громадян, які після проходження строкової військової служби набули релігійних переконань і належать до діючих згідно із законодавством України релігійних організацій, віровчення яких не допускає користування зброєю, вони не пізніше семи календарних днів від дня одержання повістки військового комісаріату про призов на військові збори подають особисто до відповідного структурного підрозділу місцевої державної адміністрації заяву про звільнення від призову на ці збори.

3.4. Право віруючих на альтернативну (невійськову) службу

Право на альтернативну (невійськову) службу є конституційним правом громадян України, а тому закони й урядові акти в цій сфері мають відповідати статті 35 Конституції України та не обмежувати її застосування додатковими вимогами.

Конституція України:

Стаття 35. ...Ніхто не може бути увільнений від своїх обов'язків перед державою або відмовитися від виконання законів за мотивами релігійних переконань. У разі якщо виконання військового обов'язку суперечить релігійним переконанням громадянина, виконання цього обов'язку має бути замінене альтернативною (невійськовою) службою.

Практичний механізм реалізації цього права передбачений такими законодавчими актами:

- **Закон України «Про альтернативну (невійськову) службу»:**

bit.ly/3bfn2f8

- **Положення про порядок проходження альтернативної (невійськової) служби, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 10 листопада 1999 року № 2066:**

bit.ly/33JrGzT

Незважаючи на рекомендації міжнародних організацій, на сьогодні законодавство України забезпечує право на альтернативну (невійськову) службу лише з мотивів релігійних переконань. При цьому право на свободу совісті громадян із нерелігійними переконаннями (наприклад, пацифістськими), що не дозволяють виконувати військовий обов'язок, наразі не захищене.

Закон України «Про альтернативну (невійськову) службу»:

Стаття 2. Право на альтернативну службу мають громадяни України, якщо виконання військового обов'язку суперечить їхнім релігійним переконанням і ці громадяни належать до діючих згідно з законодавством України релігійних організацій, віровчення яких не допускає користування зброєю.

Стаття 4. На альтернативну службу направляються громадяни, які підлягають призову на строкову військову службу і особисто заявили про неможливість її проходження як такої, що суперечить їхнім релігійним переконанням, документально або іншим чином підтвердили істинність переконань та стосовно яких прийнято відповідні рішення.

Важливо знати! Особливістю цих положень закону є те, що, на відміну від статті 35 Конституції України, умовою для отримання права на альтернативну (невійськову) службу є належність до «релігійних організацій, віровчення яких не допускає користування зброєю», зокрема тих, які діють без державної реєстрації. Кабінет Міністрів навіть затвердив «Перелік релігійних організацій, віровчення яких не допускає користування зброєю», який є додатком до постанови від 10 листопада 1999 року № 2066. Однак, на нашу думку, і умова належності до релігійних організацій із певним віровченням, і вичерпний перелік таких конфесій є неконституційними, оскільки, згідно зі статтею 22 Конституції України, «при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод».

Істинність релігійних переконань можна підтвердити довідкою від релігійної організації, до якої належить призовник. Довідка може містити інформацію про членство чи регулярні відвідини богослужінь, хрещення, церковне вінчання, релігійне навчання,

участь у церковному служінні чи інші дані, які характеризують конкретного віруючого. Також може бути наданий витяг зі статуту чи основ віровчення релігійної організації, якщо вони містять положення про заборону користування зброєю для віруючих. Ці рекомендації стосуються і членства в незареєстрованих релігійних організаціях, до яких можна додати письмові свідчення одновірців.

Призовник може надати на розгляд комісії з альтернативної служби будь-які інші докази істинності своїх переконань, адже закон не встановлює вичерпного переліку необхідних документів чи свідчень. Водночас якщо комісія визнає надані докази недостатніми, у заявника залишається право оскаржити таку відмову в суді й уже там захистити своє право на альтернативну службу.

ЗВЕРНІТЬ УВАГУ!

«Перелік релігійних організацій, віровчення яких не допускає користування зброєю» може лише слугувати орієнтиром для органів виконавчої влади щодо конфесій, у яких віруючі найчастіше користуються правом на альтернативну (невійськову) службу. Однак цей перелік не можна використовувати як підставу для обмеження віруючих інших релігійних організацій у їхньому конституційному праві на заміну військового обов'язку альтернативною (невійськовою) службою.

Закон України «Про альтернативну (невійськову) службу»:

Стаття 9. Для вирішення питання про направлення на альтернативну службу громадяни, зазначені у статті 2 цього Закону, після взяття на військовий облік, але не пізніше ніж за два календарні місяці до початку встановленого законодавством періоду проведення призову на строкову військову службу, особисто подають до відповідного структурного підрозділу місцевої державної адміністрації за місцем проживання мотивовану письмову заяву.

Проблемність цієї норми закону – в тому, що віруючі громадяни призовного віку мають подати заяву про бажання проходити альтернативну службу не після отримання повістки про призов на військову службу, а не пізніше ніж за два місяці до початку призову. Водночас цей термін може різнитися залежно від того, який період призову буде встановлено в указі Президента України, що видається на початку кожного року. Зазвичай весняний призов починається з 1 квітня, а осінній – із 1 жовтня.

ЗВЕРНІТЬ УВАГУ!

Якщо термін подання заяви про направлення на альтернативну службу буде пропущено, віруючих примусово направлять на військову службу, адже закон не дозволяє подати таку заяву під час проходження військової служби.

Важливо знати! На сьогодні законодавство України не містить механізму направлення на альтернативну службу у разі, якщо громадянин пропустив термін подання відповідної заяви або набув релігійних переконань безпосередньо під час проходження строкової військової служби.

Іншою проблемою є те, що законодавство України не врегулює процедури направлення на альтернативну службу під час мобілізації в особливий період чи під час оголошення воєнного стану. Однак 2014 року, коли вперше в Україні проводилася мобілізація на військову службу, Міністерство оборони погодилося за аналогією застосовувати положення частини 2 статті 9 Закону України «Про альтернативну (невійськову) службу» щодо мобілізованих осіб, які не можуть користуватися зброєю через релігійні переконання, – тобто звільняти їх від військової служби.

Із цим документом Міноборони можна ознайомитися тут:
bit.ly/3bcw6L5

СУДОВА ПРАКТИКА

2015 року Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ ухвалив, що відсутність законодавчих положень про порядок направлення на альтернативну службу під час мобілізації не є підставою для кримінального переслідування віруючих громадян, які заявили про бажання виконувати свій військовий обов'язок без зброї – тобто поза Збройними Силами.

Повний текст ухвали суду, який підтвердив виправдувальний вирок віруючому:
bit.ly/2wp9lf4

Положення про порядок проходження альтернативної (невійськової) служби, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 10 листопада 1999 року № 2066:

5. Заява про направлення на альтернативну службу подається у довільній формі із зазначенням мотивів неможливості проходження строкової військової служби та підтвердженням істинності релігійних переконань громадянина. До заяви додаються документи, що підтверджують істинність його релігійних переконань, копія документа про освіту, довідка про склад сім'ї та довідка з місця роботи або навчання.

Повний текст положення:
bit.ly/3hCXLz3

Зразок заяви про направлення на альтернативну службу та докладніший опис процедури доступні за цим посиланням:
bit.ly/3abBODH

4. Релігійна освіта й виховання

4.1. Освітній процес і норма Конституції про відокремлення школи від церкви

В освітньому законодавстві впродовж тривалого часу зберігалось упереджене ставлення до релігійного виховання та доступу релігійних організацій до освітньої діяльності. Причиною цього була частина 3 статті 35 Конституції України, яка містить положення про відокремлення школи від церкви, запозичене з нормативних документів репресивної радянської влади. Однак на сьогодні спеціальні закони дають змогу тлумачити цей конституційний принцип лише як гарантію світського характеру навчання в державних і комунальних закладах освіти, а не як підставу для усунення релігійних організацій із освітньої сфери. До того ж тепер будь-які приватні заклади освіти мають право за бажанням визначати релігійну спрямованість власної освітньої діяльності й можуть прямо зазначати це в установчих документах.

Закон України «Про освіту»:

Стаття 6. Засади державної політики у сфері освіти та принципи освітньої діяльності

1. Засадами державної політики у сфері освіти та принципами освітньої діяльності є:

...невтручання релігійних організацій в освітній процес (крім випадків, визначених цим Законом);

...різномісність та збалансованість інформації щодо політичних, світоглядних та релігійних питань...

Стаття 31. Особливості відносин між закладами освіти та політичними партіями (об'єднаннями) і релігійними організаціями

1. Державні та комунальні заклади освіти відокремлені від церкви (релігійних організацій), мають світський характер.

2. Приватні заклади освіти, зокрема засновані релігійними організаціями, мають право визначати релігійну спрямованість власної освітньої діяльності.

Повний текст закону:

bit.ly/2QwTwd2

Елементом світського характеру освіти є добровільність участі учнів, студентів і працівників закладів освіти в релігійних обрядах і заходах, організованих релігійними організаціями. Це також є складовою права на свободу совісті та віросповідання, яке передбачає свободу від примусу до сповідання віри чи до відмови від своєї віри.

ПРИКЛАД

У державних або комунальних закладах освіти учні та їхні батьки мають право відмовлятися від участі у релігійних обрядах, організованих адміністрацією. Також, приміром, батьки-мусульмани можуть подати письмову заяву до адміністрації школи щодо заміни обов'язкового предмету «Християнська етика» світським предметом «Етика», якщо ж така заміна неможлива – звільнити дитину від відвідування цього уроку. Однак такого права батьки не матимуть, якщо свідомо оберуть для дитини освітній заклад, який офіційно визначив релігійну спрямованість своєї освітньої діяльності.

Закон України «Про повну загальну середню освіту»

Стаття 20. Учні

...Будь-яке примушування учнів до вступу до будь-яких громадських об'єднань, воєнізованих формувань, політичних партій (об'єднань), релігійних організацій забороняється.

Повний текст закону: bit.ly/2widGRm

Закон України «Про освіту»:

Стаття 31. Особливості відносин між закладами освіти та політичними партіями (об'єднаннями) і релігійними організаціями

4. Керівництву закладів освіти, педагогічним, науково-педагогічним і науковим працівникам, органам державної влади та органам місцевого самоврядування, їх посадовим особам забороняється залучати здобувачів освіти до участі в заходах, організованих релігійними організаціями (крім закладів освіти, визначених частиною другою цієї статті) чи політичними партіями (об'єднаннями), крім заходів, передбачених освітньою програмою.

5. Керівництву закладів освіти, органам державної влади та органам місцевого самоврядування, їх посадовим особам забороняється залучати працівників закладів освіти до участі в заходах, організованих релігійними організаціями (крім закладів освіти, визначених частиною другою цієї статті) чи політичними партіями (об'єднаннями).

6. Здобувачі освіти не можуть бути обмежені у праві на здобуття освіти в державних і комунальних закладах освіти за їх належність або неналежність до релігійних організацій чи політичних партій (об'єднань).

4.2. Право батьків на релігійне виховання своїх дітей

Міжнародні документи закріплюють пріоритетне право батьків виховувати своїх дітей відповідно до власних релігійних переконань. Практична реалізація цієї гарантії забезпечується у різний спосіб: викладання курсів духовно-морального спрямування у школах (наприклад, «Християнська етика», «Основи мусульманської культури Криму»), право релігійних організацій засновувати власні заклади освіти (дитячі садки, школи, університети) та можливість навчання вдома.

Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, ухвалений 1966 року Генеральною Асамблеєю ООН:

Стаття 18. 4. Держави, які беруть участь у цьому Пакті, зобов'язуються поважати свободу батьків і у відповідних випадках законних опікунів забезпечувати релігійне і моральне виховання своїх дітей відповідно до своїх власних переконань.

Конвенція про права дитини, ухвалена 1989 року Генеральною Асамблеєю ООН:

Стаття 14. Держави-учасниці поважають право дитини на свободу думки, совісті та релігії.

Гарантії міжнародних документів були практично втілені в законодавстві України.

Закон України «Про освіту»:

Стаття 55. Права та обов'язки батьків здобувачів освіти

4. Держава надає батькам здобувачів освіти допомогу у виконанні ними своїх обов'язків, захищає права сім'ї.

Органи державної влади та органи місцевого самоврядування мають поважати право батьків виховувати своїх дітей відповідно до власних релігійних і філософських переконань, а суб'єкти освітньої діяльності мають враховувати відповідні переконання під час організації та реалізації освітнього процесу, що не повинно порушувати права, свободи та законні інтереси інших учасників освітнього процесу.

4.3. Викладання курсів духовно-морального спрямування у школах

Викладання курсів духовно-морального спрямування в державних і комунальних школах досить довго було єдиною можливістю для релігійного виховання дітей під час здобуття ними освіти, оскільки до 2015 року релігійним організаціям не дозволялося засновувати власні заклади освіти. З 1 вересня 2005 року і до сьогодні в типових навчальних планах для 12-річної школи передбачено вивчення курсів духовно-морального спрямування в 5–6 класах закладів загальної середньої освіти по одній годині на тиждень як альтернатива світському курсу «Етика».

Типова освітня програма закладів загальної середньої освіти II ступеня, затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 20 квітня 2018 року № 405:

Курси духовно-морального спрямування впроваджуються лише за умови письмової згоди батьків усіх учнів класу та за наявності підготовленого вчителя.

Повний текст документу:

bit.ly/2xdJS8w

Курси духовно-морального спрямування викладаються в межах навчальних годин, передбачених для курсу «Етика», – тобто держава дала змогу батькам обирати для своїх дітей світський чи релігійний курс етичного виховання. Також в Україні існує практика факультативного викладання курсів «Християнської етики» чи інших курсів духовно-морального спрямування, закріплена низкою наказів Міністерства освіти і науки. Водночас елементи духовно-морального виховання можуть бути інтегровані до програм викладання інших предметів.

Згідно з рішенням місцевої влади, у комунальних закладах освіти курси духовно-морального спрямування можуть бути визначені як частина обов'язкової навчальної програми, однак при цьому вони не повинні супроводжуватися релігійними обрядами, й у батьків залишається право обирати для своїх дітей світський курс «Етика». Це пов'язано з вимогою закону щодо світського характеру навчання в державних і комунальних закладах освіти.

Закон України «Про освіту»:

Стаття 31. Особливості відносин між закладами освіти та політичними партіями (об'єднаннями) і релігійними організаціями

2. Приватні заклади освіти, зокрема засновані релігійними організаціями, мають право визначати релігійну спрямованість власної освітньої діяльності.

Однак такого обмеження немає для приватних закладів освіти, які можуть уже на етапі зарахування дітей інформувати батьків про релігійну спрямованість їхньої освітньої діяльності на підставі частини 2 статті 31 Закону України «Про освіту» й отримувати відповідну згоду на це. Тобто закон дозволяє впроваджувати релігійні засади виховного процесу в будь-якому приватному закладі освіти за бажанням його засновника чи керівництва. Батьки учнів мають бути завчасно поінформовані про це, наприклад, у тексті договору про надання освітніх послуг. У такому разі курси духовно-морального спрямування та інші елементи релігійного виховання можуть упроваджуватися вже з першого класу як обов'язкові.

4.4. Заснування закладів освіти релігійними організаціями

2015 року зареєстровані релігійні організації отримали право засновувати приватні заклади освіти, що ліцензуються та видають випускникам свідоцтво про освіту державного зразка. Відповідні положення знайшли відображення в таких законах:

- **Закон України «Про освіту»:**
bit.ly/2QwTwd2
- **Закон України «Про дошкільну освіту»:**
bit.ly/2y1rSPb
- **Закон України «Про повну загальну середню освіту»:**
bit.ly/2widGRm
- **Закон України «Про позашкільну освіту»:**
bit.ly/3dlHDk7
- **Закон України «Про професійно-технічну освіту»:**
bit.ly/2wrI9fl
- **Закон України «Про вищу освіту»:**
bit.ly/2wruntu

Згідно з законом, на заклади освіти, засновані релігійними організаціями, не поширюється вимога щодо світського характеру навчання – вони можуть прямо визначати у статутних документах релігійну спрямованість своєї освітньої діяльності.

Важливо знати! З 2019 року закон уможливив для приватних навчальних закладів, зокрема заснованих релігійними організаціями, державне фінансування на здобуття учнями загальної середньої освіти. Хоча на практиці місцева влада не завжди виконує це положення, таке право передбачено.

Закон України «Про освіту»:

Стаття 78. Фінансування системи освіти

10. Держава здійснює фінансування здобуття особою загальної середньої освіти у приватному або корпоративному закладі освіти, що має ліцензію на провадження освітньої діяльності у сфері загальної середньої освіти, за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів шляхом передачі такому закладу освіти цільового обсягу коштів у розмірі фінансового нормативу (з урахуванням відповідних коригуючих коефіцієнтів) бюджетної забезпеченості одного учня, який здобуває повну загальну середню освіту, та в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

Державне фінансування закладів освіти, зокрема приватних і заснованих релігійними організаціями, здійснюється відповідно до **Формули розподілу освітньої субвенції між місцевими бюджетами**, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2017 року № 1088 (зі змінами): bit.ly/39cYuSA

4.5. Богословська освіта, акредитація духовних навчальних закладів

Прорив у розвитку богословської освіти став можливим завдяки новій редакції Закону України «Про вищу освіту», ухваленого 2014 року, який передбачає виділення богослов'я в окрему галузь знань.

Богослов'я як галузь знань і спеціальність було включено під кодом 041 до **«Переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти»**, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 року № 266: bit.ly/2BsgYUt

Раніше духовні навчальні заклади, засновані релігійними організаціями, забезпечували лише внутрішні потреби останніх у священнослужителях та інших служителів. Тепер закон дає право закладам вищої духовної освіти проходити державну акредитацію і ліцензування, аби надавати випускникам освіти державного стандарту та свідоцтво державного зразка з можливістю подальшого працевлаштування чи наукової діяльності.

Закон України «Про вищу освіту»:

Розділ XV. Прикінцеві та перехідні положення

2. Установити, що: ...18) під час проходження в установленому законодавством порядку закладом вищої духовної освіти процедури ліцензування та акредитації освітньої програми за спеціальністю «Богослов'я», створення та діяльності аспірантури, докторантури, спеціалізованої вченої ради цього закладу вищої духовної освіти за галуззю знань «Богослов'я» документи про вищу освіту, наукові ступені та вчені звання викладачів (педагогічних і науково-педагогічних працівників) і членів спеціалізованої вченої ради, видані закладами вищої духовної освіти, вважаються еквівалентними відповідним документам, що видаються в установленому законодавством порядку.

Згідно зі статтею 28 зазначеного закону, богословські/теологічні заклади вищої освіти за типами можуть функціонувати як університет, академія, інститут або коледж. Вони реєструються відповідно до статей 11–14 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» і за бажанням можуть проходити процедуру державної акредитації та ліцензування відповідно до статті 24 Закону України «Про вищу освіту».

Окрім цього, **Порядок державного визнання документів про вищу духовну освіту, наукові ступені та вчені звання, виданих закладами вищої духовної освіти**, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 19 серпня 2015 року № 652, надає право особам, які до 1 вересня 2018 року здобули освіту, захистили дисертації на здобуття наукових ступенів та отримали вчені звання у закладах вищої духовної освіти (вищих духовних навчальних закладах) на державне визнання документів про вищу духовну освіту, наукові ступені та вчені звання.

Повний текст постанови:
bit.ly/2ZWyKsA

На підставі цієї урядової постанови Міністерство освіти і науки України створило Комісію з державного визнання документів про вищу духовну освіту та Комісію з державного визнання документів про наукові ступені та вчені звання, які наразі продовжують діяльність.

Перелік необхідних документів і розмір плати за цю адміністративну послугу зазначені на сайті міністерства: bit.ly/2J5dtDJ

5. Душпастирська опіка пацієнтів і персоналу медичних закладів

Законодавство України гарантує можливість проведення богослужінь і релігійних обрядів у лікарнях і госпіталях, головним чином задля того, щоби забезпечити право пацієнтів і персоналу медичних закладів на душпастирську опіку та задоволення їхніх релігійних потреб.

Цивільний кодекс України:

Стаття 287. Права фізичної особи, яка перебуває на стаціонарному лікуванні у закладі охорони здоров'я

2. Фізична особа, яка перебуває на стаціонарному лікуванні у закладі охорони здоров'я, має право на допуск до неї священнослужителя для відправлення богослужіння та релігійного обряду.

Повний текст кодексу:

bit.ly/2WU1oIG

Це право пацієнта на доступ до священнослужителя, визначене парламентом як складова права на охорону здоров'я, аналогічним чином закріплене в пункті «К» абзацу першого статті 6 **Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я»**: bit.ly/3jCHz2w

Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації»:

Стаття 21. Релігійні обряди і церемонії

4. Богослужіння та релігійні обряди в лікарнях, госпіталях, будинках для престарілих та осіб з інвалідністю, місцях попереднього ув'язнення і відбування покарання проводяться на прохання громадян, які перебувають в них, або за ініціативою релігійних організацій. Адміністрація зазначених установ сприяє цьому, бере участь у визначенні часу та інших умов проведення богослужіння, обряду або церемонії.

ЗВЕРНІТЬ УВАГУ!

На відміну від військових формувань, у медичних закладах і закладах пенітенціарної системи душпастирська опіка може надаватися не лише на прохання громадян, які в них перебувають, а й за ініціативи релігійних організацій. При цьому священники-капелани мають поважати право кожної особи на відмову від їхньої душпастирської опіки чи від участі у релігійних обрядах.

Ці законодавчі норми створюють підґрунтя для розвитку медичного капеланства, яке на сьогодні перебуває на стадії зародження та залишається неврегульованим на рівні урядових і міністерських нормативно-правових актів. Упродовж останнього часу роботу в цій сфері веде Громадська рада при МОЗ України з питань співпраці з Всеукраїнською Радою Церков і релігійних організацій, яка розробила і передала на розгляд міністерства проект Положення про капеланство у сфері охорони здоров'я.

У 2020 році мультидисциплінарна Робоча група МОЗ України з питань впровадження капеланства у сфері охорони здоров'я презентувала навчальну програму підготовки помічників медичних капеланів. Крім цього, створено і подано на розгляд міністерства навчальний план та уніфіковану навчальну програму зі спеціалізації «Клінічна душпастирська освіта першого (базового) рівня», спрямовані на підготовку медичних капеланів. Впровадження цих двох програм у систему підготовки працівників релігійних організацій, зокрема у духовних навчальних закладах, дозволить забезпечити потреби системи охорони здоров'я України якісними кадрами на першому етапі становлення професійної капеланської служби в медичних закладах.

6. Душпастирська опіка в закладах пенітенціарної системи

Окрім згаданої статті 21 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації», інші спеціальні закони набагато краще врегульовують діяльність пенітенціарних капеланів, як порівняти з військовим і медичним капеланством. Душпастирська опіка у пенітенціарних закладах спрямована на задоволення релігійних потреб трьох категорій осіб: (1) арештованих на час розслідування кримінальної справи; (2) ув'язнених після винесення обвинувального вироку; (3) персоналу цих закладів.

Закон України «Про попереднє ув'язнення»:

Стаття 9. Права осіб, взятих під варту

Особи, взяті під варту, мають право:

...на душпастирську опіку, що здійснюється священнослужителями (капеланами); відправляти в індивідуальному порядку релігійні обряди і користуватися релігійною літературою та властивими їм віруванню предметами релігійного культу, виготовленими з малоцінних матеріалів, якщо при цьому не порушується встановлений у місцях попереднього ув'язнення порядок, а також не обмежуються права інших осіб;

Стаття 12. Надання побачень особам, взятим під варту

...Особи, взяті під варту, мають право на побачення із священнослужителями (капеланами), уповноваженими релігійними організаціями, статуту (положення) яких зареєстровані у встановленому законом порядку, для задоволення своїх релігійних потреб, без обмеження кількості побачень, у вільний від виконання слідчих дій час. Повноваження священнослужителів (капеланів) підтверджуються офіційним зверненням релігійної організації до адміністрації установи. Адміністрація установи сприяє забезпеченню конфіденційності побачень. Таємниця сповіді є недоторканною і охороняється законом. Забороняється оприлюднювати, фіксувати технічними засобами та відтворювати будь-яку інформацію, отриману зі сповіді. Відомості, отримані зі сповіді, не можуть бути предметом досудового розслідування, досудового слідства чи кримінального провадження, використовуватися як доказ. Ніхто в жодному разі не може допитувати священнослужителя, перекладача чи іншу особу з питань, пов'язаних з конфіденційністю сповіді.

Повний текст закону:

bit.ly/2ZWUFQs

При цьому порядок душпастирської опіки засуджених іще докладніше врегульований на рівні закону, завдяки чому повноцінно розвивається пенітенціарне капеланство. Однак наразі священники-капелани можуть діяти лише на волонтерських засадах, оскільки підзаконні акти не передбачають можливості включення їх до складу персоналу пенітенціарних закладів.

Кримінально-виконавчий кодекс України:

Стаття 8. Основні права засуджених

1. Засуджені мають право:

...на здійснення свободи сповідувати будь-яку релігію або виражати переконання, пов'язані із ставленням до релігії, у тому числі на вільний вибір і допуск священнослужителя для відправлення релігійних таїнств і обрядів, за винятком обмежень, передбачених цим Кодексом...

Стаття 25. Участь громадськості у виправленні і ресоціалізації засуджених. Громадський контроль за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань

1. Об'єднання громадян та засоби масової інформації, релігійні та благодійні організації, окремі особи в порядку, встановленому цим Кодексом і законами України, можуть надавати допомогу органам та установам виконання покарань у виправленні засуджених і проведенні соціально-виховної роботи.

Стаття 128. Богослужіння і релігійні обряди в колоніях

1. У колоніях здійснення свободи сповідувати будь-яку релігію або виражати переконання, пов'язані із ставленням до релігії, підлягає лише тим обмеженням, які необхідні для забезпечення ізоляції, громадської безпеки і встановлені цим Кодексом.

2. Богослужіння і релігійні обряди в колоніях проводяться за проханням засуджених або за зверненням релігійної організації в неробочий час.

3. Адміністрація колонії сприяє у запрошенні священнослужителів, бере участь у визначенні місця, часу та інших умов проведення богослужіння, обряду або церемонії. Адміністрація колонії не має виявляти свого ставлення до певної релігії чи конфесії.

4. Засуджені мають право на придбання і користування релігійною літературою, іншими предметами і матеріалами релігійного призначення, використання яких не суперечить інтересам забезпечення ізоляції засуджених, а також іншим умовам виконання покарання.

5. Засуджені не мають права, посилаючись на свої релігійні переконання, ухилятися від виконання своїх обов'язків, а також установлених вимог режиму відбування покарання.

6. Відправлення релігійних обрядів не повинно порушувати розпорядок дня в колоніях, а також утискати права інших осіб, які відбувають покарання.

7. У колонії для відправлення релігійних обрядів можуть допускатися тільки представники релігійних організацій, які офіційно зареєстровані у встановленому законом порядку.

Стаття 128-1. Організація душпастирської опіки засуджених

1. Душпастирська опіка засуджених – діяльність в установах виконання покарань священнослужителів (капеланів), уповноважених релігійними організаціями, статуту (положення) яких зареєстровані у встановленому законом порядку, спрямована на задоволення релігійних потреб засуджених, їх духовне виховання.

2. Для координації заходів душпастирської опіки засуджених центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань, створює дорадчий орган, до складу якого включаються представники заінтересованих релігійних центрів і управлінь, статуту (положення) яких зареєстровані у встановленому законом порядку.

3. Порядок спеціальної підготовки священнослужителів (капеланів) та надання повноважень на здійснення заходів душпастирської опіки засуджених погоджуються центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань.
4. Заходи душпастирської опіки не повинні порушувати встановлений законом та іншими нормативно-правовими актами порядок виконання і відбування покарань.
5. Зустрічі священнослужителів (капеланів) із засудженими надаються у час, вільний від роботи (навчання) засуджених, без обмеження кількості зустрічей у місці, визначеному адміністрацією установи виконання покарань.
6. Адміністрація установ виконання покарань сприяє забезпеченню конфіденційності зустрічей засуджених із священнослужителями (капеланами).
7. Священнослужителі (капелани) можуть відвідувати установи виконання покарань для проведення заходів душпастирської опіки за спеціальним дозволом адміністрації таких установ у завчасно погоджений з адміністрацією установи час.
8. Таємниця сповіді є недоторканною і охороняється законом. Забороняється оприлюднювати, фіксувати технічними засобами та відтворювати будь-яку інформацію, отриману зі сповіді. Відомості, отримані зі сповіді, не можуть бути предметом досудового розслідування, досудового слідства чи кримінального провадження, використовуватися як доказ. Ніхто в жодному разі не може допитувати священнослужителя, перекладача чи іншу особу з питань, пов'язаних з конфіденційністю сповіді.

Повний текст кодексу:
bit.ly/32RKHSe

ЗВЕРНІТЬ УВАГУ!

Усі особи, які утримуються у пенітенціарних закладах, мають право на таємницю сповіді. Ця законодавча гарантія є важливим елементом забезпечення релігійної свободи.

Кодекс також передбачає можливість залучення релігійних організацій до виховного впливу на засуджених (стаття 123) та соціально-виховної роботи із засудженими, звільненими від відбування покарання з випробуванням (стаття 163).

Докладніше процедура залучення священників-капеланів до душпастирської опіки у пенітенціарних закладах врегульована такими документами:

- **Правила внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України**, затверджені наказом Міністерства юстиції України від 14 червня 2019 року № 1769/5: bit.ly/2Utsrbl
- **Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань**, затверджені наказом Міністерства юстиції України від 28 серпня 2018 року № 2823/5: bit.ly/3bm0s4z

Важливо знати! Згідно з Правилами внутрішнього розпорядку установ виконання покарань:

- Пропаганда будь-яких релігійних учень серед засуджених здійснюється тільки за їхнім бажанням та згодою, а щодо неповнолітніх – за згодою їхніх батьків або осіб, які їх замінюють;
- У разі відсутності окремих приміщень для віруючих декількох релігійних конфесій обряди проводяться в одному приміщенні за графіком. У такому приміщенні передбачається можливість тимчасового розміщення предметів культу на період обряду.

7. Хто може допомогти захистити ваші релігійні права

7.1. Інструменти захисту прав людини в Україні

У випадках, коли законодавство чи діяльність органів влади не відповідають міжнародним зобов'язанням України щодо забезпечення свободи релігії чи переконань, це стає підставою до звернення за захистом до українських судів та, якщо потрібно, до правоохоронних органів. Не варто також недооцінювати можливості досудового вирішення спірних питань: подання скарг до вищестоящих посадових осіб і органів парламентського контролю на підставі Закону України «Про звернення громадян», а також медійного розголосу та залучення правозахисних громадських організацій.

Закон України «Про звернення громадян»:

Стаття 4. Рішення, дії (бездіяльність), які можуть бути оскаржені
До рішень, дій (бездіяльності), які можуть бути оскаржені, належать такі у сфері управлінської діяльності, внаслідок яких:
порушено права і законні інтереси чи свободи громадянина (групи громадян);
створено перешкоди для здійснення громадянином його прав і законних інтересів чи свобод;
незаконно покладено на громадянина які-небудь обов'язки або його незаконно притягнуто до відповідальності.

Стаття 5. Вимоги до звернення
Звернення адресуються органам державної влади і органам місцевого самоврядування, підприємствам, установам, організаціям незалежно від форми власності, об'єднанням громадян або посадовим особам, до повноважень яких належить вирішення порушених у зверненнях питань.
Звернення може бути подано окремою особою (індивідуальне) або групою осіб (колективне).
Особливою формою колективного звернення громадян до Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, органу місцевого самоврядування є електронна петиція, яка подається та розглядається в порядку, передбаченому статтею 23-1 цього Закону.

Стаття 8. Звернення, які не підлягають розгляду та вирішенню
Письмове звернення без зазначення місця проживання, не підписане автором (авторами), а також таке, з якого неможливо встановити авторство, визнається анонімним і розгляду не підлягає.

Повний текст закону:
bit.ly/2CZwEPF

7.2. Можливі дії, якщо ваші права у сфері свободи віросповідання порушено

- Якщо ви зазнали порушень індивідуально як фізична особа, потрібно звернутися до керівництва вашої релігійної громади по юридичну допомогу, а в разі порушень прав релігійної громади – звернутися за підтримкою до релігійного центру (єпархії, митрополії, духовного управління тощо). Найімовірніше, ваші одновірці вже стикалися зі схожими проблемами, тому обмін досвідом і залучення фахівців із релігійних організацій вищого рівня може допомогти конкретно вам.
- Якщо порушення ваших прав обумовлене зловживаннями посадових осіб органів влади, то скаргу на їхні дії можна направити до вищестоящих урядовців.

ПРИКЛАД

Місцева релігійна громада вирішила провести у сусідньому селищі вуличну просвітницьку акцію для молоді, письмово повідомивши про це селищну раду. Однак остання прийняла рішення заборонити таку акцію, оскільки у селищі вже є храм іншої конфесії, яка не схвалює проведення заходів будь-яких інших релігійних громад.

Можливі дії організаторів акції:

- Насамперед намагатися вирішити питання шляхом діалогу, мінімізуючи конфліктність ситуації;
- Повідомити селищного голову, що обмежити конституційне право на мирні зібрання може лише суд за ініціативою місцевої влади;
- Зв'язатися зі своїм релігійним центром та/чи правозахисними організаціями, щоб отримати зразки листів, у яких юридично грамотно викладено аргументи на захист права віруючих на мирні зібрання;
- За потреби спрямувати скаргу на незаконні дії місцевої влади до державних інституцій, уповноважених сприяти забезпеченню прав людини (дивіться список нижче).

- Якщо неможливо сформулювати скаргу чи визначити її адресата – зверніться по допомогу до правозахисних організацій або юристів. Це, зокрема:
 - ◇ контакт-центр системи безоплатної правової допомоги Міністерства юстиції України: 0 800 213 103 (цілодобово та безкоштовно в межах України зі стаціонарних та мобільних телефонів), вебсайт із довідковою інформацією: legalaids.gov.ua
 - ◇ центри первинної та/або вторинної правової допомоги Міністерства юстиції України: bit.ly/3808jHw

◇ Інститут релігійної свободи:
irs.in.ua/ua/contacts

◇ громадські приймальні
Української Гельсінської спілки з прав людини:
helsinki.org.ua/advice-centres/

◇ приймальня Харківської правозахисної групи:
help.khpg.org/index.php?id=1486978416

- Якщо ваші права порушуються посадовими особами місцевих органів влади, направте письмові скарги до державних органів влади, уповноважених сприяти забезпеченню свободи віросповідання. Це, зокрема:

◇ Уповноважений Верховної Ради України з прав людини,
поштова адреса: 01008, м. Київ, вул. Інститутська, 21/8;
громадська приймальня в Києві:
ombudsman.gov.ua/ua/page/applicant/

◇ Державна служба України з етнополітики та свободи
совісті, поштова адреса: 01001, м. Київ, вул. Прорізна, 15
dessa.gov.ua

◇ обласна державна адміністрація.

Закон України «Про місцеві державні адміністрації»:

Стаття 25. Повноваження в галузі забезпечення законності, правопорядку,
прав і свобод громадян

Місцева державна адміністрація:

*8) забезпечує виконання законодавства щодо національних меншин і міграції,
про свободу думки і слова, свободу світогляду і віросповідання...*

Повний текст закону: bit.ly/2ZTPcty

7.3. Міжнародні механізми захисту свободи релігії чи переконань

Міжнародні організації, такі як ООН, Рада Європи та ОБСЄ, запровадили різноманітні механізми контролю за тим, як кожна держава виконує свої міжнародні зобов'язання. Їхня ефективність різниться в кожному конкретному випадку: це і політичні заходи впливу на уряди держав-учасниць, і конкретні рішення судів міжнародної юрисдикції. Зазвичай інструменти міжнародного правозахисту застосовуються, якщо вичерпано можливості для захисту порушених прав на національному рівні, тобто розгляд ваших скарг у правоохоронних органах і судах України не мав успіху. В таких випадках на допомогу може прийти **Європейський суд з прав людини** (ЄСПЛ) у Страсбурзі (Франція), який розглядає заяви від громадян і організацій України щодо порушення конкретних статей Європейської Конвенції з прав людини. Цей спосіб захисту основоположних прав людини є ефективним, оскільки рішення ЄСПЛ є обов'язковими для виконання Українською державою. Хоча український уряд часто не поспішає виконувати рішення ЄСПЛ, особливо коли йдеться про законодавчі зміни, кількість заяв із України до суду щороку лише зростає.

ПРИКЛАД

Наприкінці серпня 2019 року більш як 50 прихожан Православної Церкви України в Криму звернулися до Комітету з прав людини ООН щодо утисків із боку російської окупаційної влади. Віруючі скаржилися, що у них відбирають їхній храм – єдиний у місті. Зрештою вже 9 вересня Комітет ООН заборонив Росії виселяти Кримську єпархію ПЦУ з храму в окупованому Сімферополі.

Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини»:

Стаття 2. *Остаточне рішення Європейського суду з прав людини у справі проти України є обов'язковим для виконання Україною відповідно до статті 46 Конвенції.*
Стаття 17. *Суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права.*

Повний текст закону:
bit.ly/30HW9gr

ЗВЕРНІТЬ УВАГУ!

Європейський суд з прав людини приймає до розгляду лише заяви, подані не пізніше як за 6 місяців від дати остаточного судового рішення у справі. Водночас варто мати на увазі, що в ситуаціях, коли розслідування правоохоронними органами є неефективним, шестимісячний термін рахується від дати, коли особі стало відомо про неефективність національних засобів захисту.

Базові рекомендації щодо того, як оформити і подати заявку до ЄСПЛ, доступні на вебсайті суду:
bit.ly/34oZ4MB

Однак треба мати на увазі, що розгляд вашого звернення до ЄСПЛ може розтягнутися на кілька років. Окрім цього, підготовку тексту звернення до Європейського суду з прав людини краще довірити досвідченим юристам (а бажано – й процес судового оскарження в Україні, який цьому передуватиме), щоб виконати всі формальні вимоги суду.

У структурі ООН нагляд за дотриманням Міжнародного пакту про громадянські і політичні права здійснює **Рада ООН з прав людини**. Щочотири роки Україна самостійно звітує в межах Універсального періодичного огляду про виконання своїх зобов'язань, а правозахисні організації та інші держави можуть надати альтернативні звіти про стан прав людини в Україні.

Правозахисні організації, які можуть професійно проконсультувати щодо подання позову до ЄСПЛ:

- Центр стратегічних справ Української Гельсінської спілки з прав людини: bit.ly/2xjbQ2Z
- Харківська правозахисна група: help.khpg.org/index.php?id=1486978416

У випадках, коли права окремої людини порушуються, заяви про такі порушення можуть бути подані безпосередньо до **Управління Верховного комісара ООН з прав людини** за адресою: urgent-action@ohchr.org. Детальна інструкція щодо цього механізму правозахисту розміщена тут: bit.ly/3bT65IF

Також із березня 2014 року розпочала роботу **Моніторингова Місія ООН з прав людини в Україні**, яка здійснює моніторинг, готує публічні доповіді та займається адвокацією щодо ситуації з правами людини задля покращення доступу до правосуддя й притягнення винних до відповідальності. Особлива увага приділяється східним регіонам та Криму. Офіси Місії розташовані у містах Київ, Донецьк, Краматорськ, Луганськ, Одеса та Харків. Актуальні контакти Місії тут: un.org.ua/ua/nasha-robota/un-reform

У регіоні ОБСЄ практичним впровадженням міжнародних зобов'язань опікується **Бюро демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ** (БДІПЛ), яке організовує у Варшаві та Відні щорічні конференції з прав людини на урядовому рівні за участі правозахисників і громадських активістів, а також спеціальні тематичні конференції, практичні семінари, круглі столи в різних країнах: osce.org/uk/odihr/ukraine

Спеціальна моніторингова місія ОБСЄ в Україні – це неозброєна цивільна місія, яка працює 24 години на добу, 7 днів на тиждень у всіх регіонах України. Її основні завдання – неупереджено й об'єктивно спостерігати та звітувати про ситуацію в Україні, а також сприяти діалогу між усіма сторонами конфлікту. Контакти СММ ОБСЄ в Україні: osce.org/uk/special-monitoring-mission-to-ukraine

8. Кілька важливих порад на завершення

Законодавство України швидко змінюється й не обмежується лише одним законом, який урегулює порядок реалізації прав віруючих і діяльність релігійних організацій. Тому важливо залишатися в курсі законодавчих новацій, а також докласти зусиль для захисту своїх прав і свобод у випадках, коли на практиці норми законів порушуються посадовими особами органів влади, організаціями чи іншими громадянами.

Вам можуть стати в пригоді такі рекомендації:

- Релігійним громадам у складі релігійного об'єднання слід постійно обмінюватися інформацією та сповіщати релігійний центр (управління) про факти порушення прав віруючих, щоб отримувати своєчасну юридичну допомогу;
- Віруючим і релігійним громадам на окупованих українських територіях Криму, Донецької та Луганської областей варто документувати кожне порушення їхніх прав, гарантованих міжнародним правом. У цьому можуть допомогти правозахисні організації, згадані вище. Слід усвідомлювати, що кожен прихований або не покараний злочин переконує злочинця у його безкарності та спонукає до ще більшого насильства. Тому інформування (у певному обсязі) міжнародної спільноти про релігійні переслідування допомагає запобігти їх повторенню;
- Релігійним громадам на місцевому рівні та релігійним центрам на національному рівні доцільно розвивати міжконфесійний діалог і співробітництво, особливо у справі захисту свободи віросповідання, а також здійснювати громадський контроль за діяльністю органів влади у сфері забезпечення свободи совісті та віросповідання;
- У випадках, коли ваших знань бракує для реалізації чи захисту ваших релігійних прав, невідкладно звертайтеся до кваліфікованих юристів і правозахисників, особливо у кримінальних провадженнях;
- Слідкуйте за оновленнями та юридичними роз'ясненнями на сайті та у соціальних мережах Інституту релігійної свободи: irs.in.ua

Навчальне видання

Васін, М. С.

Твоє право на свободу віросповідання.

Посібник для віруючих, релігійних громад
та посадових осіб органів влади

Автор: **Максим Васін** (Інститут релігійної свободи)

Співпраця: **Андрій Корнійчук** (ПАКС)

Мовна редакція: **Аліна Кокошко**

Дизайн: **Анна Буковська**

Фото на обкладинці: **Doidam 10** (Shutterstock)

Про ПАКС

ПАКС (лат. PAX) означає «мир». ПАКС – нідерландська організація, створена в результаті співпраці Pax Christi International у Нідерландах та IKV (нід. Interkerkelijk Vredesberaad – Міжцерковна рада миру). ПАКС долучається до побудови справедливих і мирних суспільств та працює над захистом цивільного населення від військових дій, а також припиненням збройного насильства, разом із людьми в конфліктних зонах і зацікавленими громадянами в усьому світі. У своїй роботі ми дотримуємося принципів людської гідності і солідарності з тими, хто відстоює мир, або став жертвою війни чи насильства. У 2017 році ПАКС отримав Нобелівську премію миру за участь у Міжнародній кампанії за скасування ядерної зброї.

Контактні дані

P.O. Box 19318
3501DH Utrecht
The Netherlands
info@paxforpeace.nl
www.paxforpeace.nl

